

Recensie

Ludwig Verduyn, *De Tweede Wereldoorlog door de ogen van de Duitsers. De geschiedenis van het propagandatijdschrift Signaal*. Leuven: Van Halewyck, 2010. 439 p. ISBN: 978-94-6131-025-5, €29,90.

Terwijl de Tweede Wereldoorlog Europa teisterde, lag in de kiosken van steeds meer landen een aantrekkelijk geïllustreerd tijdschrift dat met grote rode letters de aandacht van de lezer trok. Het had een moderne lay-out en een – gezien de oorlogsomstandigheden – onwaarschijnlijke omvang van een veertigtal pagina's, bevatte veel foto's en bestreek een brede waaier aan thema's. De nummers waren in een mum van tijd uitverkocht en dat succes leidde tot bezorgde reacties. 'Ik zou maar al te blij zijn,' schreef een commentator van de *Petit Parisien*, 'mocht ik kunnen vaststellen en verklaren dat dit [...] tijdschrift van een buitengewone lomphed, onbeschoftheid en onbeholpenheid getuigt. Jammer genoeg moet ik erkennen dat het erg goed in elkaar zit.'

Die bezorgdheid is te begrijpen, aangezien het tijdschrift *Signaal* een van de meest succesvolle producten van de nationaalsocialistische buitenlandpropaganda was. De tweewekelijkse publicatie, die van april 1940 tot maart 1945 in

verschillende talen werd uitgegeven door Deutscher Verlag in Berlijn, bereikte haar hoogtepunt begin 1943 met bijna 2,5 miljoen verkochte exemplaren. Tweederde van de productie was bestemd voor de bezette landen, wat de vraag doet rijzen hoe een blad van de bezetter zo populair kon zijn. Het antwoord ligt in het uitgekende concept dat door een klein team van reclamemensen, defensiespecialisten en psychologen werd bedacht en erop gericht was om in een aantrekkelijke verpakking zo onopvallend mogelijk sympathie voor het Duitse leger en de Duitse zaak te wekken.

Het is de grote verdienste van Ludwig Verduyn dat hij als eerste een omvangrijke studie aan dit tijdschrift heeft gewijd. In 1984 verscheen zijn scriptie over *Signaal* in de vorm van een rijk geïllustreerd boek bij de Antwerpse uitgeverij All Books. Het onderzoek kan zonder twijfel indrukwekkend en innovatief worden genoemd, aangezien het zich op vrijwel onontgonnen terrein begaf en desondanks een omvattend beeld van ontstaan, werking en inhoud van het tijdschrift gaf. Het werk dat nu voorligt is 'een nieuwe uitgave' die, zo meldt de auteur in zijn voorwoord, 'op een aantal punten herwerkt' werd. De formulering maakt duidelijk dat het niet Verduyns

bedoeling is geweest om de studie grondig te herwerken. De bibliografie bevestigt dat er geen bijkomend onderzoek werd verricht. Er werden geen nieuwe archieven of secundaire literatuur geraadpleegd. De inhoudelijke wijzigingen zijn dan ook minimaal. Afgezien van een enkele aanvulling gaat het vooral om het schrappen van subjectieve of speculatieve uitspraken en het inkorten van de inhoudsanalyse. Het grootste verschil met de eerste uitgave ligt in de lay-out, de editing en de keuze van de afbeeldingen. Opvallend zijn het wegvallen van het notenapparaat, de bijlagen en het personenregister, en het feit dat de inhoudsopgave enkel nog de hoofdtitels bevat.

Het is verrassend dat de herwerking grotendeels kosmetisch is, aangezien het onderzoek over het Derde Rijk tijdens de voorbije 25 jaar aanzienlijk gevorderd is. Archieven werden toegankelijker en zijn beter ontsloten, inzichten in de werking van het regime zijn geëvolueerd, en de toegenomen historische afstand heeft zowel op het politieke vlak als in de collectieve verwerking van het verleden tot meer openheid geleid. Hoewel Verduyn nog steeds gelijk heeft als hij stelt dat naar het tijdschrift *Signaal* weinig onderzoek gedaan is, is er sinds 1984 toch ook baanbrekend werk verricht over het blad. In 2007 verscheen het doctoraatsonderzoek *Signal. Eine deutsche Auslandsillustrierte als Propagandainstrument im Zweiten Weltkrieg* van Rainer Rutz, dat gerust een standaardwerk kan worden genoemd. Het is tot op heden de meest gedetailleerde en gefundeerde studie over *Signaal*, onder meer doordat Rutz gebruik kon maken van het lang verloren gewaande archief van de uitgeverij waar het tijdschrift ver-

scheen. Het feit dat Verduyn met deze nieuwe informatie en inzichten geen rekening houdt, werpt de vraag op wat de meerwaarde van deze nieuwe uitgave is.

Als we beide edities vergelijken, valt op dat passages die aan een update toe waren, in de regel zijn weggelaten of niet aan de nieuwe kennisstand zijn aangepast. Exemplarisch is het fragment over de massamoord van Katyn, waarover in de nieuwe uitgave nog steeds te lezen staat dat niet bewezen kan worden wie verantwoordelijk is. Onder Boris Jeltsin zijn de door Stalin ondertekende documenten over de massamoord nochtans openbaar gemaakt en werd de verantwoordelijkheid van toenmalige Sovjetleiders erkend. Ook wordt beweerd dat er over de oplagecijfers, bepaalde medewerkers of de kosten van het project weinig gegevens terug te vinden zijn, terwijl ze uitvoerig in Rutz' studie worden besproken. Dat met nieuwe archiefstukken geen rekening wordt gehouden, leidt er ook toe dat de reconstructie van het ontstaansproces, de werking en de distributie van het tijdschrift onnauwkeurig en onvolledig blijft. Ook misvattingen die door Rutz zijn weerlegd, zoals de vermeende terugval van de oplagecijfers na het jaar 1943, worden in deze uitgave nog steeds als feit geponeerd.

Daarnaast moet het wegvallen van het notenapparaat als een spijtige keuze worden beschouwd. Zo stelt zich voor de kritische lezer een probleem als blijkt dat Verduyn en Rutz elkaar tegenspreken. Verduyn schrijft bijvoorbeeld dat het tijdschrift *Signaal* vertaald werd in twintig verschillende talen (in de inleiding spreekt hij zelfs van veertig talen), terwijl Rutz betoogt dat er 25 taal-

versies op de markt zijn geweest. Aangezien Verduyns cijfer niet gestaafd wordt, zijn we geneigd Rutz te geloven, die op archiefstukken van de uitgeverij steunt. De onmogelijkheid om Verduyns uitspraken te verifiëren doet afbreuk aan de wetenschappelijke waarde van zijn werk. Dat is bijzonder jammer omdat het onderzoek wel degelijk inzichten biedt die elders niet te vinden zijn. Wellicht wilde men deze uitgave aantrekkelijk maken voor een groter publiek door een minder wetenschappelijke presentatie van de tekst. Maar ook dan is het ongebruikelijk dat bij letterlijke citaten bronvermeldingen ontbreken. Bovendien worden gegevens uit secundaire bronnen op deze manier als vrucht van eigen onderzoek gepresenteerd.

Dat de nieuwe uitgave weinig meerwaarde biedt, blijkt ten slotte uit het feit dat ze niet werd aangegrepen om contradicties in de tekst weg te werken. Zo lezen we eerst dat het propagandablad 'zich exclusief richtte naar de bezette gebieden', terwijl later wordt vermeld dat het tijdschrift uitsluitend bedoeld was 'voor de bevolking van de bezette gebieden en de bevriende naties'. Uit een aangehaalde interne nota over de doelstellingen van het tijdschrift blijkt dan weer dat ook de neutrale staten als een belangrijk doelpubliek werden gezien. Een correcte omschrijving van de doelgroep van het tijdschrift is meer dan een detail. Het feit dat de meeste edities qua inhoud grotendeels identiek waren, betekende immers dat de propaganda voor een heterogeen publiek geschikt moest zijn. Dit verklaart wellicht ook waarom bepaalde edities van *Signaal* vanaf september 1942 een bijlage kregen

die op de situatie in het betreffende land of taalgebied was afgestemd.

Zoals vermeld levert de studie ook nog steeds unieke inzichten, met name wat betreft de productie en distributie van de Nederlandstalige uitgave en de bijdragen over ons land. Zo is Verduyn er tijdens zijn onderzoek in geslaagd een medewerker van de Duitse ambassade te interviewen die voor *Signaal* artikelen naar het Nederlands moest vertalen. Uit diens getuigenis blijkt dat 'opdrachten rechtstreeks [...] van een of ander ministerieel departement te Berlijn' werden toegestuurd, vaak vergezeld van de vraag om 'de betreffende tekst tweemaal te vertalen: eenmaal in het "[F]lämisch" en eenmaal in het "Niederländisch."' Aangezien er voor het Nederlandstalige gebied maar een enkele uitgave voorzien werd, wil men als lezer graag weten of er inderdaad rekening werd gehouden met de eigenheid van beide bevolkingsgroepen. Men wil weten hoe vertalers geselecteerd werden, wie aan de vertalingen werkte, of er richtlijnen waren voor het vertalen en of de artikelen geadapteerd werden. Dit soort vragen verdient het om verder te worden uitgewerkt, temeer daar over de vertaaldienst van *Signaal* weinig bekend is.

Als besluit kan worden gesteld dat dit boek een interessante, maar gedateerde kijk biedt op een opmerkelijk product van de nazi-Duitse propaganda. Een duidelijkere focus op de Nederlandstalige uitgave was een kans geweest om van de heruitgave een relevante aanvulling op eerder onderzoek te maken.

•> INE VAN LINTHOUT is postdoctoraal onderzoeker *Geschiedenis aan de Universiteit Gent*.